

Deniz Diler*

Konuşabilselerdi, “Et Tavukları” Bize Ne Derdi?

Anahtar Kelimeler

Endüstriyel hayvancılık, tavuklar, eleştirel hayvan Çalışmaları, öznellik, tür

Keywords

Industrial animal agriculture, chickens, critical animal studies, subjectivity, species

Bu yazı¹ disiplinlerarası Eleştirel Hayvan Çalışmalarının ilgilendiği bazı sorunlara dair çözümler üretmek yerine daha fazla soru sormaya yönelik bir davet olarak düşünülebilir. Dil meselesine odaklanıyorum. Amacım gıda hayvanlarının (*food animals*) (“evcilleştirilmiş” türler olarak tanımlanan ve gıda üretiminde “kullanılan” tavuklar, inekler, domuzlar, koyunlar) –onları milyonlarca hatta milyarlarca hayvandan oluşan sürüler ya da türler olarak soyutlaştırmadan– deneyimleri, yaşamları ve ölümleriyle ilgili konuşmanın yollarını bulabilmek. Eleştirel insanbiçimciliğin (*critical anthropomorphism*) –ki bu terim basitçe özetlersek hayvanları insana daha aşına ya da benzer hale getirerek insana yaklaştırmanın olanaklı kıldığı imkanlara işaret ediyor– “eleştirel” potansiyelinden yararlanmak istiyorum. Dolayısıyla, yaygın olarak “hayvanlara insan özellikleri ya da davranışları atfetme” olarak tanımlanan ve yalnızca insan hikâyeleri anlatmanın aracı olarak kalıp insanlarla hayvanları özdeşleştirdiği, onları tüketilecek metalar haline getirebildiği için sorunsallaştırılan insanbiçimcilik kavramının (Parkinson, 2020, s. 1-2) “hayvan olarak hayvan”ı (Fudge, 2017) anlamada stratejik bir araç olup olmayacağını da sorguluyorum. Burada temel sorum “et tavukları” (*broiler chickens* ya da sadece *broiler*) bizimle bizim anlayabileceğimiz bir dilde konuşabilselerdi bize ne derlerdi olacak.

Tavuklar Firarda (Resim 1) filmi, onları tavuk turtasına dönüştürmek isteyen sahiplerine/çiftçiye karşı ayaklanan ve çiftlikten kaçmayı başaran tavukları konu ediniyor. Tavukların deneyimlerini, endişelerini, korkularını, ilişkilerini, planlarını, hayallerini onların gözünden, sesinden, dilinden anlatıyor. Filmin temsil düzeneği, forma dair seçimleri, kamera açıları, hikâyesi, tavuk karakterleri oldukça “insanbiçimli” olsa da daima tavukları önceliyor, sadece insanlara dair bir hikâye anlatmanın ötesine geçip “tavuklar olarak tavukların” deneyimlerine

* Manchester Üniversitesi, deniz.diler@postgrad.manchester.ac.uk, ORCID: 0000-0001-8102-9443.

Resim 1

Tavuklar Firarda/Chicken Run (Yönetmenler Peter Lord & Nick Park, Aardman Animations, 2000)

436

açılıyor, bu nedenle de eleştirel insanbiçimciliğin olanaklarına iyi bir örnek teşkil ediyor. Filmdeki tavukların bastırılmayan sesleri ve eylemlilikleri tavukçuluk endüstrisinden kaçmaya fırsatı olmayan “gerçek” tavukların yaşadıklarından oldukça farklı. Bu tavuklar bizim anlayabileceğimiz bir şekilde bizimle konuşabilselerdi, ne derlerdi, ya da biz ne duyardık?

Bence sessizlik. Onları semantik yöntemlerle, insanların birincil iletişim yöntemi olarak farz edilen dil aracılığıyla duyamazdık. Ya da söyledikleri bizim anlamlandıramayacağımız, anlamlandırmakta zorlanacağımız bir biçimde duyulurdu. *Tavuklar Firardaki* gibi plan yapamayacakları ya da planla kümesin “güvenlikli” ortamından firar edemeyeceklerini düşündüğümüzde, onların konuşabileceğini bile varsaysak, onları duyabilir miydik? Ne yaşıyorlar? Onlara dair bir “gerçeklik” iddiasında bulunmadan –onları insan tarafından bilinebilir ve hesaplanabilir olarak inşa etmekten kaçınan, tersine “öteki”nin tamamıyla bilinebilir olmasının imkânsızlığına da işaret eden– ama yine de onlar hakkında konuşabilmekte, onların deneyimini öncelemekte ısrar etmenin yolu/yolları neler olabilir?

Bu yollardan birinin Shapiro’nun (1990) “kinestetik empati” terimi/metodu olduğu öne sürülebilir. Hayvanın mevcudiyetine, oluşuna (*presence*) mesken edinmenin (*dwelling*) karşılıklı “bedensel deneyimleme”yle mümkün olabileceğini öneren Shapiro’ya göre, semantik yetilere değil de kinestetik² empatiye dayanan bu anlamlandırma yolu hayvanlarla aramızdaki farklılıkları basitleştirip indirgemediği gibi onların deneyimlerine yaklaşabilmenin de bir yolunu gösterir (1990, s. 184-185). Ancak bu yalnızca fizyolojik tutumları okumaya dayanmaz. Yöntem, tikel hayvanın geçmişini anlatıp daha sonra onun yaşama deneyimiyle empati

kurarak gözlemlerde bulunmayı içerdiği gibi sosyal-kültürel ve bilimsel metinlerin okunması üzerinden hayvanın “sosyal inşasını” da irdeler (Shapiro, 1990, s. 186-191). Köpeği Saba-ka’nın kendisi, çevresi ve diğerleriyle ilişkiselliğini bu yöntemle okumaya çalışan Shapiro, Saba-ka’nın deneyimini bedensel duyarlılık aracılığıyla anlamlandırdığını, köpeğin deneyiminde anlamın semantik dil ve işaretler ile değil, olanaklı olan hareketler, duruşlar, konumlar, belirli mekanlar, sınırlar ve insanlarla empatik ve bedensel ilişkiler üzerinden kurulduğunu söyler (1990, s. 194-196). Neticede insan ve insan-olmayan diğerlerinin karmaşık dünyalarını anlamak için bedensel duyarlılık tutumu geliştirmemizi ve onlarla kinestetik empati kurmamızı önerir (1990, s. 196). Peki 75 milyar tavuktan bahsederken kinestetik empati kavramı ve metodu hâlâ yararlı olabilir mi? Fabrika çiftliklerindeki her bir tikel tavuğun insanlarla, diğer hayvanlarla, çevresiyle bedensel ilişkiselliğini, çevresindekilere göre hareket edişini, konum alışını anlamlandırmak için Shapiro’nun önerisi yeterli olur mu? Bir sonraki kısımda tikel tavuklar üzerinden değil ama endüstrinin işlemlerinden bahsederek tavukların nasıl bedensel olarak konumlandırıldığını anlatmaya çalışacağım. Onların deneyimlerini kısıtlı da olsa anlamlandırabilmek için hayvan refahı alanına da değineceğim. Böylece Shapiro’nun denediği gibi, tavukların hem maddesel olarak tavuk eti parçaları hem de toplumsal-kültürel olarak “et tavukları”na dönüştürülmelerinin tavuklar açısından deneyimlerini onların dil yetisine bağlı kalmadan anlatmaya çabalayacağım. Tavuklar endüstriyel işlemlerin deneyimi üzerinden zaten bizimle konuşuyor olabilir mi?

Endüstriyel tavukçuluğun mekanik dilinde, “et tavukları” (*broiler*’lar) tavuk eti için “üretilen” ve çoğaltılan tavuklar anlamına geliyor. Tavuk eti üretimini kısaca özetlersek genetik seçim ile “verimli”, standart ve arzu edilen özelliklere (hızlı kilo alma, büyük göğüs eti) sahip hale getirilmiş civcivler entegre tavuk firması tarafından sözleşmeli çiftçilere teslim ediliyor. Sözleşmeli çiftçiler kümeleri (kümes derken burada fabrika kadar büyük binalardan bahsediyorum), işgücü, altyapı ve elektriği sağlarken, entegre firma civcivleri, yemi, ilaçları sağlıyor, tüm bunlar için sözleşmeli işçi firmaya borçlanmış oluyor. Yaklaşık beş hafta boyunca civcivleri büyüttükten sonra teslim edilen toplam tavuk ağırlığına göre borcunu ödemiş ve bir üretim döngüsüne daha başlamak için hazır oluyor. Tavuklar standardına uygun olarak yeterince büyüdüklerinde (yaklaşık 40 günlükken) “tavuk yakalayıcılar” tarafından tırlara yüklenip mezbahaya ya da işleme fabrikasına (*processing plant*) götürülüyor. Mezbahada sırasıyla otomatik sisteme bas aşağı kelepçeleniyorlar, sersemletiliyorlar, boğazları kesilerek öldürülüyorlar, kanları akıtılıyor, kızgın sudan geçiliyorlar, tüyleri temizleniyor, ayakları kesiliyor, bağırsakları, kafa ve ciğerleri çıkarılıyor, yıkanıyorlar, soğutuluyorlar, eğer “ileri iş-lem”den geçirileceklerse vücutları parçalara ayrılıyor, kemikleri ayıklanıyor ve kalan parçalara malzemeler eklenerek *nugget* gibi “ürünler” üretiliyor ve paketlenip markalanarak markete dağıtılıyorlar.

Günümüzde tavuklar en çok üretilen “et” olarak biliniyor; yılda yaklaşık 75 milyar tavuk öldürülüyor. Bu ürkütücü sayının bir sonucu olarak dünya genelinde çöp havzalarında bulunan tavuk kemiklerinin ağırlığı o kadar fazla ve o kadar belirgin ki (büyük kemikler, küçük

göğüs kafesi, hepsi daha çok kâr edebilmek için) Bennett ve diğerleri (2018) *broiler* tavuğunun Antroposen'in sembolü, işaretleyici türü olabileceğini öne sürüyorlar. Ayrıca, yeryüzündeki tavuk “deposu” diğer herhangi bir kara hayvanının sayısının oldukça üzerinde. Endüstriyel tavukçuluğunun yeni teknik ve teknolojilerle her yıl “üretim” kapasitesini artırdığı, et tavuklarının genetik seçimle daha hızlı büyüsünler diye atalarınınkinden belirgin şekilde büyük olan kemiklerinin dünyanın her yerindeki çöp havzalarında bulunduğu düşünüldüğünde yakın gelecekte dünya değil de tavuklar gezegeninde yaşayabileceğimizi söyleyebilir miyiz?

Konuşabilselerdi, 75 milyar tavuğu duyabilir miydik?

Onları duyamasak da endüstriyel üretimin bu tavuklara her gün ne kadar zarar verdiğini tahmin edebiliyoruz. Biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları öncelediği, hayvanların sömürülmesini sorgulamadığı, ve endüstri işlemlerini daha pürüzsüz hale getirmeye yardımcı olabildiği için her ne kadar tartışmalı olsa da “refah bilimi” bize bu konuda oldukça yardımcı. Yerden ve enerjiden tasarruf sağlamak için üst üste yetiştiriliyorlar; ışığı manipüle etmenin onların büyüme hızını artırdığı keşfedildiğinden beri neredeyse yirmi dört saat açık olan yapay ışığa maruz bırakılıyorlar, bu gözlerine zarar veriyor, uyuma ritimlerini bozuyor, onların sürekli stresli bir halde olmalarına neden oluyor ve onları hastalıklara açık hale getiriyor. Daha birkaç günlükken ya da yumurtadan çıktıkları gün gagaları ve tırnakları “törpüleniyor” ve bu işlemler için uyuşturucu kullanılmıyor (Coats, 1989, s. 85; Davis, 2009, s. 75). Endüstri kitapları bunun birbirlerini gagalayarak öldürmemeleri için yapıldığını söylüyor (Scanes ve Christensen, 2020, s. 93) ama bunun altındaki nedenin mecbur bırakıldıkları yaşama koşulları olduğundan bahsetmiyorlar. Et tavukları hızlıca büyümeleri ve kemiklerine oranla daha fazla ete sahip olmaları için genetik seçimle çoğaltıldıklarından gün geçtikçe kendi ağırlıkları altında acı çekmeye başlıyorlar, kemikleri kırılıyor ve bununla yaşamak zorunda kalıyorlar. Kümesin tabanına serilen talaş o üretim döngüsü boyunca temizlendiğinden (hatta tasarruf amacıyla bazen farklı üretim döngüleri arasında bile değiştirilmediğinden) kendi dışkıları üzerinde yaşıyorlar. Hem talaşın pisliğinden hem de kümesin kalabalıklığından gözleri enfeksiyon kapıyor, amonyak kokuları zor nefes almalarına, zaman zaman bazılarının ölmesine neden oluyor (Davis, 2009, s. 133). Bu koşullar onların bağışıklık sistemini zayıflatıyor, onları hastalıklara açık hale getiriyor, hastalanıyorlar, hastalıkla yaşıyorlar, bazen hasta oldukları için erken öldürülüyorlar.

40 günlükken yakalama işlemi sırasında bir kişi dört tavuğu birden ayaklarından tutmaya çalıştığı için (ki bu işçilerin değil onları saatine oranla yakaladıkları tavuk sayısına göre ödeyen firmanın suçu olarak görülmeli) henüz mezbahaya götürülmeden kemikleri kırılabilir, yaralanabiliyor ve sakat kalabiliyorlar. Bu şekilde mezbahaya götürülene kadar tırın soğukta ya da sıcakta aç ve susuz (temiz bir “işlemden geçirme” için yakalanmadan önce ve sonrasında yem ve su verilmiyor) bırakılıyorlar. Mezbahanın uzaklığına göre genellikle üzeri açık (tavukları sıcak ya da soğuktan korumayan) tırlarda saatlerce, bazen birkaç gün bu şekilde yaşamaya devam ediyorlar (Davis, 2009, s. 150). Bazıları yolda ölüyor, bazıları

enfeksiyon kapıyor. Mezbaha tesisine vardıklarında tam zamanında üretim bandının ritmine uygun olacak hızda önce içeriye atılıp sonra banda tepetaklak asılıyorlar. Suya elektrik akımı verilerek gerçekleştirilen sersemletme aşaması bazen başarısız oluyor çünkü bazen “et kalitesi”ne zarar vermemesi için düşük akım verilebiliyor (mezbaha işlemleri için bkz. Scanes ve Christensen, 2020, s. 348). Hâlâ acıyı hissedebilirken canlı canlı boğazları kesiliyor. Bazen boğazları düzgün kesilmiyor, eziyet içinde yaşamaya devam ediyorlar (Davis, 2009, s. 163).

Üretim bandına ayaklarıyla kelepçelenmiş beklerken konuşabilseydiler tavuklar bize ne söylerdi?

Shapiro'nun (1990) “kinestetik empati” tartışmasıyla yapmayı amaçladığı gibi, tavukların eylemliliğinden, çevrelerine ve başkalarına etkide bulunabilme, çevrelerini dönüştürebilme ve yenileyebilmelerinden bahsedebilmemiz için dile sahip olmaları gerekmiyor. Burada bizimle bizim anlayabileceğimiz bir şekilde konuşabilseydiler ne söylerlerdi diye sormamın nedeni eleştirel insanbiçimcilik kavramının vurguladığı gibi, bu soruyu sormanın kendisinin (belki de onların konuşup konuşamayacağından bağımsız olarak), onları kendimize stratejik olarak yaklaştırmanın, endüstriyel hayvancılığın yaptıklarını sorgulamaya açmanın bir yolu olup olmadığını tartışmak.

Milyarlarca hayvanın genetiklerinden vücut parçalarına dek olabildiğince standartlaştırılmaya çalışıldığı, sürü olarak soyutlaştırıldıkları, kişiliklerinin, ilişkilerinin, sosyalleşmelerinin ve sağlıklarının üretim sürecine bir katkısı olmadıkça yok sayıldığı hatta reddedildiği endüstriyel hayvancılığın mekânlarında, onların eylemliliğini tanıyabilmenin, onların deneyimlerinden bahsedebilmenin hem insanmerkezci olmayan hem de onları endüstrinin yaptığı gibi bir sürü olarak soyutlamayan yollarını bulmamız gerekiyor. Milyarlarca hayvanın lehine, onlar için konuşabilmenin, onları aynı potada eritmeyen, endüstrideki hayvanları makinelerden ibaret gören yaklaşımdan uzaklaşıp onların deneyimlerini öncelemenin yolları olmalı. Bu nasıl olabilir?

On binlerce hayvanın yetiştirildiği ve öldürüldüğü mekanlardan ve oradaki deneyimlerden bahsederken soyutlama yapmamak mümkün mü? Bunu mümkün kılacak araştırma yöntemleri ne olabilir? Hikâye anlatımı mı? Alternatif anlatılar mı? Bilimkurgu mu? Belki de yeni bir dil üretmemiz gerekiyor.

Örneğin, endüstriyel hayvanlardan türler olarak bahsetmek (tavuklar, daha da kötüsü kanatlılar, domuzlar, inekler) nelere yol açabiliyor? Bu soyutlama biçimi endüstrinin on binlerce hayvanı devasa bir soyutlanmış sürü olarak yönetmesinden ne kadar farklı? Eleştirel hayvan çalışmaları literatürü içerisinde bu tür bir soyutlamadan kaçınmanın yollarını gösterebilen düşünürler, çalışmalar ve yaklaşımlar var mı?

Örneğin, Wadiwel'in (2018) “otonom” ya da “operaist” direniş³ anlayışına göre endüstriyel hayvancılıkta hayvanlar her zaman açık ve belirgin (*explicit*) bir şekilde direniş göstermeseler de, bu endüstrilerin hayvanların vücutlarından daha verimli şekilde kâr elde

etmek için kullandıkları teknik ve teknolojilerin onların direnişlerinin (örneğin yakalanamamaları, yakalanmadan sıyrılmaları) bir sonucu olduğunu söyler. Dolayısıyla, ona göre, fabrika çiftliğinde teknik ve teknolojiler hayvanların indirgenemez eylemlilik ve direnişleri tarafından şekillenir. Wadiwel'e göre direniş "hayvan emeği" olarak adlandırılan şeyin temel özelliğidir çünkü ona göre "bu direnişe karşı insan ve mekanik emek süreçlerinin adapte edilmesi tam da değeri üreten şeydir" (2018, s. 532). Wadiwel direnişi böyle okuduğu için endüstriyel hayvancılıktaki hayvanların eylemliliğini hâlâ tanıyabilmektedir. Ona göre "normların, disiplinlerin, kontrollerin ve şiddetin objeleri her zaman tamamen esir alınmaya direndikleri için stabilize olmuş bir sistem içerisinde varsayılan evcilleştirme ve uysallığın altını oyan bir istikrarsızlık vardır" (Wadiwel, 2018, s. 528).

Blanchette (2020) ise, *Porkopolis* kitabında, domuz eti endüstrisinin nasıl işçilerin domuzları "kurtarmasına" ve yaşatmasına dayandığından, işçiler ile domuzlar arasındaki standart prosedürlerde yer almayan yakın ilişkilere nasıl bağımlı hale geldiğinden bahseder. Bi-reysel hikâyeleri üzerinden işçilerin teker teker farklı domuzlarla kurdukları çok-türlü yakın ilişkileri anlatır. Onun analizi, hem hayvanların hem de işçilerin endüstrinin dayattığı işlemlere pasif şekilde itaat eden makineler olduğu yaygın anlayışından farklılık gösterir. Endüstrinin görünürdeki standart işleyişi her ne kadar soyutlanmış bir sürü yönetim tasarısına dayansa da, Blanchette'in araştırması bu standardın tam olarak hiçbir zaman yakalanamadığını, bundan taşan insan-hayvan ilişkilerinin ve ilişkilenebilirlerinin endüstrinin bugünkü ölçeğini mümkün kıldığını öne sürer. Burada endüstriyel hayvancılıkla ilgili önceki çalışmalardan farklılık gösteren temel şey, amaç her ne kadar soyut sürü (*abstract herd*) yönetimi olsa da, endüstrinin hâlâ bireyler olarak domuzların yaşatılmasına bağlı olduğunun vurgusudur.

Beldo (2017, s. 115) ise hayvanların insan-yapımı makineler olarak temsil edilmesinin onların yaratıcı canlılıklarını gizlediğini söyler. Böylesi bir çerçeveleme, endüstriyel hayvancılığın hayvanları makineler olarak gören sömürsünü eleştirmeye çalışan araştırmacılar tarafından yapıldığında dahi, ironik bir şekilde, hayvanların makinelere benzerliliğinin ve teknolojik yeti ve insan eylemliliğinin onların "yaratılması"ndaki karar verici pozisyonunun pekiştirilmesine neden olur.

Teorik olarak Foucaultcu bir analize dayanan Chrulew'un tartışmasına göre ise, hayvanlar günümüzde pasif, acı çeken, makine benzeri objeler olarak değil, öznel olarak yönetilmektedir. Ona göre, öznel deneyimlerinin tanınması onların bilimsel olarak bilinebilirliği ve kitlesel ölçekte öldürülebilmelerinin aracı olmaktadır (2017, s. 232). Ayrıca, yazara göre, özneliğin tanınırlığı hayvanların günümüzde yönetilme biçimlerinin sorgulanmasında tek başına yeterli değildir (2017, s. 233). Bunun nedeni, Chrulew'e göre (2017, s. 235), türlerine özgü kapasitelerinin, davranışlarının ve deneyimlerinin bilgisinin ve hayvanlarla duyarlı (*sensitive*) ve karşılık verebilen varlıklar olarak iletişim kurmanın, hayvanlar üzerindeki gücün etkili şekilde etkinleştirilmesinin yolunu oluşturmasıdır. Yazarın vurgulamak istediği ise özneleştirilmenin kendisinin yeni tabi kılma biçimleri üretmesi, yani hayvanların öznelliklerinin tanınmasının, onların endüstriyel sömürülerinin bir aracı haline gelmesidir. Benzer şekilde,

Holloway öznelliği ilişkisel yorumlar: *“Teknolojinin veya düzenlemenin/planın basitçe hayvanların önceden var olan kapasitelerini kullanmasından ziyade teknoloji, plan, beden ve öznellik, her biri diğ erinin ortak-üretiminde yer alır: teknoloji ve düzenleme ineklerin bedenleri ve davranışları tarafından ve onların bedenleri ve davranışları da teknoloji ve düzen tarafından etkilenir”* (2007, s. 1051). Bu anlayışa göre yoğun endüstriyel hayvancılıkta yararlanan teknolojik sistemlerde dahi öznelliği gözlemleyebilmek mümkündür ki öznellik sıklıkla birtakım yoğun üretim teknolojilerinin rasyonelleştirilmesi için bir araç haline gelir. Yazara göre bunun karşısında yapmamız gereken ise, *“Teknolojilerin hem tasarımında hem de dolaşımında (ve onlarla ilişkilendirilen bilgilerde) ve özellikle tarımla ilgili günlük yaşamdaki kullanımlarında çiftlik hayvanları, insanlar, ve belirli teknolojilerin nasıl karmaşık ve ilişkisel acılardan birbirine dolanmış olduğunu ve birlikte ortaya çıktıklarını konuşmak”*tır (Holloway, 2007, s. 1056).

Öznellik tartışmalarının da ötesine geçip “tür” (species) kavramını sorunsallaştırmak mümkün mü?

Fraser’a (2024) göre hayvan çalışmaları başlangıcından beri “hayvan” kavramının kendisini sorgularken, hayvanları sadece belirli özellikleri, nitelikleri ve yetilerine göre kategorilendiren ve doğallaştıran, dolayısıyla “sabitleyen” “tür” kavramını sorgulamayı ihmal etmiş, hatta eleştirilerinde, teori ve kavram üretiminde ve pratikte bu kavramı kullanmaya devam etmiştir. Ona göre, “tür”le düşünmek, bu doğallaştırılmış kategorilere dayandığı için politik olmaktan ya da hayvanlar açısından dönüştürücü bir potansiyele sahip olmaktan uzaktır. Bu açıdan, bireylerden oluşan büyük hayvan gruplarından tür isimleriyle bahsetmek endüstriyel hayvancılığın ve doğa bilimlerinin onlara yaptığından pek farklı değildir. “Tür hikâyeleri” ve tür kategorileri hayvanların limitleri ve çeşitliliğini tanımlayan en temel ölçüt olarak onları temsil ettiğ inden tikelliğe kör kalmaktadır (Fraser, 2024, s. 3). Dolayısıyla, Fraser “tür kavramlarına referans vermeye devam eden bir etik ve politikanın kaçınılmaz sonucunun, hayvanların sömürüsünün devamı olacağını” vurguluyor (2024, s. 3). Yazara göre, *“tür’le düşünmek hayvanların bireyler olarak değerini sildiği gibi onlara yönelik şiddete karşı kullanılacak en önemli kaynağı, yani onların ‘kendilikleri’ni, vücutları, hayatları ve ölümlerini de silmektedir”* (2024, s. 25).

Örneğ in, Fraser’a göre özellikle köpekler gibi, tür tanımları insanlarla “bağları” üzerine kurulmuş “evcilleştirilmiş” hayvanlar, türsel özellikleri olarak insanlar için “çalışmaları” görüldüğü için insanlarla birlikte ortaya çıkardıkları emek ve üretim, dolayısıyla hayvanların emeği hâlâ bu sabitlenmiş tür kategorisi içerisinde kalabilir (2024, s. 21). Bu anlamda, insan-hayvan ilişkilerinde aradaki bağın kurucusu olarak emeği görmek zorlaşabilir ve eleştirel, politik veya dönüştürücü bir potansiyel taşımakta yetersiz kalabilir.

Tüm bu nedenlerle Fraser, hayvanlarla ilgili düşünürken tür kavramına odaklanmaktansa bireyi önceliyor ama onun birey anlayışı, *“önceden herhangi bir özellik, kapasite ya da deneyim varsaymıyor; ve ‘kişilik’, ‘eylemlilik’ ya da ‘otonomi’ vb. fikirlerle dolu değil”*; burada sözü edilen *“bireyle ilgili önemli bir nokta indirgenemez biçimde tekil olması”* (2024, s. 4):

[Ö]nemliliği kapasite ya da yetilerinde değil, indirgenemeyecek tekilliğinin kendisinde yatan ve böylece bilimsel deney ve açıklamaya karşı bir direnç teşkil eden minimal bir birey...” (Fraser, 2024, s. 22).

Hâlâ tekil hayvanlardan bahsederken endüstriyel hayvancılığı eleştirmek mümkün mü?

Fraser’inki gibi bir bireysellik anlayışına dönmek endüstriyel hayvancılığı çerçeveleyişimizi nasıl değiştirir? Milyarlarca çiftlik hayvanının öldürülmesine karşı daha geniş bir tartışma açmak için işe yarar mı? Endüstrinin tam da “tavuk” oldukları için onları “et tavukları” olarak öldürdüğü düşünülürken tür kategorilerinden tamamen vazgeçmenin de politik olarak riskli olduğu öne sürülebilir mi?⁴ Belki de hemen hızlı cevaplar bulmak yerine bu sorular üzerine tekrar tekrar düşünmeye devam etmeliyiz. Fudge’ın (2017, s. 267) önerdiği gibi, cevabını tam olarak asla veremeyecek olsak da, yalnızca “bir inek olmak nasıldı?” sorusunu değil “diğer inekler arasında bir inek olmak nasıldı?” sorusunu sormakta ısrar etmeliyiz.

442

- 1 Bu yazıdaki düşünceleri geliştirmemde esin kaynağım olan ve daima başka türlü düşünmemi teşvik eden Thomas Bosak’a teşekkür ederim.
- 2 Kinestetik, “bedenin farklı kısımlarının nerede ve nasıl hareket ettiğini bilme yetisi” (Cambridge Dictionary, t.y.) olarak tanımlanabilir.
- 3 Wadiwel (2018, s. 533) bu terimi, Hardt ve Negri’nin (2000, s. 272-76) post-Fordist üretimle ilişkilendirilen esnek emek biçimlerinin işçilerin Fordist üretim modellerine ve çalışmaya olan direnişlerine (yavaş çalışma, sabotaj gibi) karşı kapitalizmin bir adaptasyonu sonucu ortaya çıktığını tartışmasından alıyor ve onu hayvan emeği tartışmasına doğru genişletmeyi amaçlıyor. Otonomcu Marksizm’e göre yeni emek formları üretim sürecinin ritimleri tarafından şekillendirilirken bu üretim ritimleri de emekçilerin direnişlerini bastırmaya yönelik yeni icatlar, yöntemler ve pratikler geliştirilmesiyle şekilleniyor: Yani kapitalizmin yönelimleri ve pratikleri, icatları emekçilerin direnişleri tarafından biçim alıyor (Wadiwel, 2018, s. 533). Bu anlayışa göre, hayvanların üretim süreçlerine itaatsizliği bu direnişi baskılamak için yeni teknik ve teknolojilerin geliştirilmesine yol açıyor (Wadiwel, 2018, s. 533). Böylece hayvanların endüstriyel üretim sistemleri içerisinde dahi direnişlerinin “direnışten” sayıldığını vurgulayarak böylesi kısıtlayıcı ortamlarda dahi eylemliliklerini tanıyabilmenin yolunu gösteriyor.
- 4 Bu önemli soruyu sordukları için ve diğer tüm önerileri ve yorumları için sayı editörlerine çok teşekkür ederim.

Kaynakça

- Beldo, L. (2017). Metabolic labor: broiler chickens and the exploitation of vitality. *Environmental Humanities*, 9(1):108-128.
- Blanchette, A. (2020). *Porkopolis: American Animality, Standardized Life & the Factory Farm*. Duke University Press.
- Cambridge Dictionary (t.y.). Kinesthetic, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/kinesthetic>
- Chrulaw, M. (2017). Animals as biopolitical subjects. D. Wadiwel ve M. Chrulaw (Ed.), *Foucault and Animals* içinde (s. 222-238). Leiden, Boston: Brill.

- Coats, D. (1989). *Old MacDonald's Factory Farm: The Myth of the Traditional Farm and the Shocking Truth About Animal Suffering in Today's Agribusiness*. Continuum Intl Pub Group.
- Davis, K. (2009). *Prisoned Chickens, Poisoned Eggs: An Inside Look at the Modern Poultry Industry* (Revised Edition). Book Publishing Company.
- Fraser, M. (2024). *Dog Politics: Species Stories and the Animal Sciences*. Manchester University Press.
- Fudge, E. (2017). What was it like to be a cow?: History and animal studies. *The Oxford Handbook of Animal Studies* icinde. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199927142.013.28>
- Holloway, L. (2007). Subjecting cows to robots: farming technologies and the making of animal subjects. *Environment and Planning D: Society and Space*, 25(6): 1041-1060.
- Parkinson, C. (2020). *Animals, Anthropomorphism and Mediated Encounters*. Routledge.
- Scanes, C. G. ve Christensen, K. D. (2020). *Poultry Science* (5th Edition). Long Grove, Illinois: Waveland Press, INC.
- Shapiro, K. J. (1990). Understanding dogs through kinesthetic empathy, social construction, and history. *Anthrozoös*, 3(3), 184-195.
- Wadiwel, D. (2018). Chicken harvesting machine: animal labor, resistance, and the time of production. *The South Atlantic Quarterly*. 117(3): 527-549.